

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента Грицюка
Ігоря Васильовича на дисертацію Басюк Лариси Олександрівни на тему
«Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні»,
представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду
Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора
філософії зі спеціальності 081 Право**

Ступінь актуальності обраної теми

Прагнучи збудувати правову, демократичну, соціальну державу, сучасна Україна переживає перехідний період, характерний тим, що в усіх сферах життя суспільства відбуваються масштабні реформаторські процеси. Все більш очевидними стають як деякі позитивні результати змін, так і негативні явища та тенденції, що характеризують складність, суперечливість й повільність просування України до європейських і світових стандартів дотримання прав людини.

Варто наголосити, що протидія небезпечним явищам у суспільстві потребує комплексного та системного підходу щодо обрання відповідних заходів соціального впливу, а тому важливим завданням правової науки та правоохоронної практики є створення ефективних засобів впливу на злочинність. Зацікавленість України у подальшій інтеграції до європейської спільноти та її «просуванні» до Європейського Союзу визначають необхідність оптимізації системи органів кримінальної юстиції та підвищення ефективності функціонування кримінального судочинства.

Повне та об'єктивне з'ясування обставин кримінальних правопорушень неможливе без широкого використання результатів криміналістичних досліджень, сутність яких полягає у вивченні матеріальних об'єктів з використанням спеціальних криміналістичних знань та техніко-криміналістичних засобів з метою отримання криміналістично значущої інформації. Такі дослідження проводяться як власне особами, які здійснюють досудове розслідування злочинів, так і іншими суб'єктами, які мають статус

спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні. Порушення визначених процедур та отримання зразків для експертизи позбавляє органи досудового розслідування важливого засобу збирання доказів та призводить до зниження кількості направлених кримінальних проваджень до суду із обвинувальним актом.

Як вірно зауважує Л. О. Басюк «...В умовах реформування нормативно-правового поля діяльності органів досудового розслідування, відсутності достатньо напрацьованої та узагальненої слідчої і судової практики та чітко окреслених меж і форм застосування легітимного примусу, отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні має доволі проблемний характер, і реалізація цієї процесуальної дії нерідко призводить не лише до збирання неналежних доказів, а й до порушення прав учасників кримінального провадження».

Тому, в умовах тривалих реформ правоохоронних органів, що здійснюються в Україні (тільки за останні роки виділення з системи Національної поліції експертних підрозділів, створення нових штатних одиниць та правоохоронних органів у цілому), а також суттєвих змін в кримінально процесуальному законодавстві та підзаконних нормативно-правових актах, якими регламентуються організація й інші аспекти призначення та проведення криміналістичних досліджень, належне організаційне й методичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів визнається одним з ключових пріоритетів.

Враховуючи значні обсяги криміналістичних досліджень, які проводяться їх суб'єктами, та разом із тим наявність до цього часу значної кількості як теоретичних, так і прикладних проблем, набувають особливого значення та потребують комплексного дослідження, в умовах науково-технічного розвитку, змін законодавства і правозастосовної практики, процесуальні та організаційно-тактичні аспекти отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні й розробки дієвого інструментарію у вигляді криміналістичних рекомендацій для суб'єктів доказування щодо ефективного використання такого процесуального інституту.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Басюк Лариси Олександрівни, яке присвячено питанням отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Л. О. Басюк відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Національній академії внутрішніх справ в рамках Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (Указ Президента України від 11 травня 2021 року № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук, одна стаття в іноземному фаховому виданні (Словацька Республіка) та п'ять – у збірниках тез науково-практичних конференцій. Вони відображають наукову новизну обраної Л. О. Басюк теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни. Вперше обґрунтовано доцільність розробки нормативно-правового регулювання для застосування мобільних ДНК-лабораторій (із застосуванням технології RAPID DNA «ANDE 6 C»), найшвидшої та повністю автоматизованої системи типування ДНК, яка може створювати генетичні профілі з біологічних зразків та дає можливість на місці події у короткий термін провести дослідження та детальний огляд вилучених зразків біологічного походження; визначено слідчі ситуації, які можуть виникнути в ході розслідування, пов'язані з

необхідністю відібрання зразків із речей і документів, і потребуватимуть різного підходу щодо оптимальної лінії поведінки суб'єкта розслідування та застосування напрацювань криміналістичної тактики: 1) речі і документи перебувають у власності, володінні або користуванні державних, комунальних підприємств, установ, організацій; 2) речі і документи перебувають у власності, володінні або користуванні фізичних осіб, юридичних осіб приватної форми власності. За вказаними слідчими ситуаціями запропонований перелік заходів для належного забезпечення цієї слідчої (розшукової) дії та організаційно-тактичних засад підготовчого, робочого та заключного етапів відібрання зразків із речей і документів, з урахуванням виду та природи самих речей і документів та методики подальшого експертного дослідження;

Авторкою запропоновано внесення певних змін щодо нормативно-правового регулювання отримання зразків у кримінальному провадженні: а) регламентація процесуального статусу (режиму) тіла неживої людини (трупа), у відповідній нормі КПК України; б) щодо виділення окремого виду зразків для експертизи – зразків з трупу, та встановлення чітко визначеного порядку отримання таких зразків для експертизи у кримінальному провадженні у ст. 245 КПК України; в) відносно чіткого визначення строків судового розгляду клопотання сторін кримінального провадження про надання тимчасового доступу до речей і документів, передбачених ч. 1 ст. 163 КПК України; г) доцільності отримання додаткової ухвали суду на проведення обшуку з метою відібрання зразків із речей і документів за умови відмови їх добровільного надання за ухвалою суду на тимчасовий доступ до речей і документів.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики були впроваджені в ряді профільних університетів і інститутів України. Таким чином дисертаційне дослідження Басюк Лариси Олександрівни виконане на високому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Басюк Лариси Олександрівни не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи логічно поєднані із розділами й підрозділами роботи, підсумовуючи отримані результати.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокуратора, Державної судової адміністрації України за період 2016–2023 роки; узагальнені матеріали вивчення 256 кримінальних проваджень, у яких отримувалися зразки для експертизи за аналогічний період з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької областей, м. Києва; зведені дані анкетування 125 слідчих, 67 спеціалістів-криміналістів Національної поліції України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання – загальнонаукових (спостереження, опису, порівняння, класифікації) з метою встановлення закономірностей, що характеризують досліджуваний об’єкт та предмет та спеціальних методів, зокрема: зокрема: історико-правовий – для розкриття поглядів учених різних часів на проблеми, що стосуються предмета дослідження; порівняльного аналізу – під час узагальнення різних підходів учених щодо сутності ключових понять та категорій; системно-структурний – для розкриття порядку отримання зразків із речей, документів та

біологічних зразків особи; соціологічні (інтерв'ювання, анкетування, опитування) – для з'ясування позиції практичних працівників щодо проблемних аспектів отримання зразків для експертизи; статистичні (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, правозастосовної та судової практики. Використання зазначених та інших методів наукового пізнання здійснювалося у взаємозв'язку з метою проведення всебічного аналізу, обґрунтування змістовних теоретичних висновків та практичних рекомендацій. Методологічні підвалини таких досліджень, як аргументується у роботі, мають передбачати раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів. Адже перші є ефективними знаряддями отримання й підтвердження лише фактичної інформації (тобто такої, що пов'язана з конкретними ситуаціями, подіями, обставинами тощо). Для обґрунтування ж загальних положень чи висновків доцільно застосовувати інструментарій теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах побудови аргументаційних процедур. Тим самим забезпечуватиметься принциповий характер таких висновків, який неможливо обґрунтувати виключно емпіричними спостереженнями окремих явищ чи шляхом статистичних досліджень громадської думки.

Проведене дослідження дозволило авторці зосередити увагу на вирішенні теоретичних і практичних проблем, які виникають між учасниками кримінального провадження при отриманні зразків для експертизи.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в:

практичній діяльності органів досудового розслідування – для безпосереднього використання управлінням дізнання Національної поліції України під час підготовки нормативних документів та методичних рекомендацій щодо удосконалення криміналістичного забезпечення отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, а також під час проведення занять у системі службової підготовки (акт Управління дізнання Національної поліції України від 12 червня 2023 р);

освітньому процесі – для підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів із криміналістики, кримінального права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України (акт Національної академії внутрішніх справ від 31 липня 2023 р.);

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем та розроблення криміналістичних положень і рекомендацій із питань отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні (акт Національної академії внутрішніх справ від 23 червня 2023 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Робота Л. О. Басюк складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (94 найменування на 12 сторінках) та 5 додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з них обсяг основного тексту – 179 сторінок.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних засад отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні як дієвого засобу криміналістичної тактики у контексті сучасного кримінального процесуального законодавства України та відповідності діяльності правоохоронних органів міжнародним стандартам правосуддя. У роботі обґрунтовано низку нових положень, сформульовані висновки та рекомендації.

У ході дослідження виявлено найбільш суттєві ускладнення пов'язані з отриманням зразків для експертизи у кримінальному провадженні, які виникають у практиці правоохоронних органів, та враховано їх при визначенні завдань дисертаційного дослідження.

У ході дослідження запропоновано авторське визначення отримання зразків для експертизи, під яким розуміється – слідча (розшукова) дія, що спрямована на збирання доказів-зразків із конкретного об'єкту (речовини) і виступає засобом криміналістичної тактики, через який реалізуються не лише напрацювання криміналістичної теорії, але й особистісна професійна

компетентність суб'єкта розслідування. Доведено, що отримання зразків для експертизи, як засіб криміналістичної тактики, складається з чотирьох взаємопов'язаних етапів, які забезпечують збирання надійних та достовірних доказів: 1) підготовчого; 2) безпосереднього проведення (робочого); 3) фіксації результатів; 4) оцінки одержаних результатів.

Установлено, що підготовчий етап отримання зразків для експертизи характеризується трьома групами слідчих ситуацій, які потребуватимуть слідчого рішення щодо відповідної організації проведення цієї слідчої (розшукової) дії: 1. Необхідність в отриманні зразків виникає для проведення експертизи за рішенням суб'єкта розслідування. 2. Необхідність в отриманні зразків виникає для проведення експертизи, ініціатором якої виступає сторона захисту, а за рішенням суду отримання зразків доручено слідчому, який здійснює розслідування. 3. Необхідність в отриманні зразків виникає повторно для проведення експертизи за результатами проведеного порівняльного дослідження, зразки для якого були отримані негласно (відповідно до ст. 274 КПК України «Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження»).

Доведено, що важливою умовою належності та допустимості доказів (власне зразків), отриманих у ході досліджуваної слідчої (розшукової) дії, є, в тому числі, відповідність криміналістичних засобів і методів, що використовувалися, визначеним критеріям допустимості. Сформовано систему критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів при отриманні зразків для експертизи у кримінальному провадженні, до яких віднесено: законність, етичність та моральність, наукову обґрунтованість. Одночасно, вибірковість та пізнавальну цінність віднесено до вимог, що висуваються до тактичних прийомів, як елементів криміналістичної тактики.

Проаналізовано міжнародні стандарти отримання біологічних зразків особи та встановлено, що відповідно до практики ЄСПЛ примусовий аналіз крові для експертного дослідження визнається порушенням права на особисте життя, але вважається необхідним за певних обставин для захисту прав інших осіб. Звернено увагу на законодавство США, Великої Британії, ФРН, Польщі, у яких містяться заборони невинновданого втручання у життєдіяльність людського організму.

Звернуто увагу на відібрання біологічних зразків особи, за умови добровільного їх надання, яке повинно відбуватися із застосуванням тактичних прийомів, що спрямовані на створення в особи, біологічні зразки

якої необхідно відібрати, відчуття максимального комфорту, безпеки та захищеності під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

У ході дослідження було виявлено проблемні аспекти примусового відібрання біологічних зразків особи під час розслідування кримінального провадження. Перший проблемний аспект пов'язаний із відсутністю закріпленого нормативно-правового механізму реалізації примусового відібрання біологічних зразків особи. Наступний пов'язаний із певним обмеженням природніх прав людини, ефективністю та правомірністю проведення цієї процесуальної дії, що безпосередньо залежить від правильного розуміння суті біологічних зразків, якісної організації проведення слідчої (розшукової) дії, вибору оптимальної тактики з метою впливу на особу, що в сукупності складає професійну компетентність суб'єкта розслідування. Ураховуючи зазначене, сформовані рекомендації щодо організації отримання біологічних зразків особи за умови добровільного їх надання, отримання біологічних зразків особи, укладання процесуального документу про проведення експертизи. Обґрунтовано, що при розслідуванні тяжкого або особливо тяжкого злочину доцільно спочатку провести негласну слідчу (розшукову) дію, передбачену ст. 274 КПК України «Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження», та провести порівняльне дослідження. Крім цього, розроблені криміналістичні рекомендації щодо організації та проведення примусового відібрання біологічних зразків особи.

Такі головні висновки підтверджують в цілому завершеність дисертаційної роботи.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Басюк Ларисою Олександрівною щодо отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні рекомендуються для використання у діяльності правоохоронних органів, закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні наукових праць, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Л. О. Басюк, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Не чітким уявляється розуміння «спеціальних знань» як одного з критеріїв саме криміналістичних досліджень (с. 71). Серед наукових кіл постійно точиться дискусія щодо вказаного поняття та його значення. Гадаємо, авторці бажано було б надати власне розуміння «спеціальних знань» у контексті предмету дослідження.

2. Нажаль, вимушені констатувати, що аналіз норм кримінального процесуального закону дає підстави стверджувати, що при встановленому КПК України порядку отримання зразків для експертизи забезпечити допустимість отримання зразків з тіла неживої людини (трупу) в разі необхідності проведення експертизи не представляється можливим з огляду на відсутність не лише процесуальної регламентації такого порядку, а й, власне, таких зразків як самостійного виду зразків для експертизи.

Авторці бажано було б більш детальніше зупинити увагу на такому важливому процесуальному моменті й надати власні пропозиції.

3. У підрозділі 3.2 «Тактика отримання біологічних зразків особи за умови добровільного їх надання у кримінальному провадженні» авторці не завадило б розглянути особливості залучення спеціаліста до відібрання біологічних зразків особи у разі створення штучних об'єктів, які в подальшому будуть виступати об'єктами судової експертизи – дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Лариси Олександрівни Басюк є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота **Басюк Лариси Олександрівни** на тему «Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, участі у таких діях спеціаліста, експерта.

2. Дисертація **Басюк Лариси Олександрівни** на тему «Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Басюк Лариса Олександрівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Опонент:

**Доцент кафедри
кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ігор ГРИЦЮК